

Agricolan imperatiivimuotojen vaihtelu

SILVA KIURU

1. Yleistä

Mikael Agricolan teosten kielessä on runsaasti sekä ortografista että morfologista vaihtelua, mikä vaikeuttaa tekstin lukemistakin. Tutkimukselle variaatiosta on vain iloa: sitä mukaa kuin muotojen heterogeenisuudesta saadaan paljastumaan säännönmukaisuutta, päästäneen lähemmäs Agricolan teosten syntyhistorian totuutta.

Tällä kertaa tarkastelun kohteena ovat Agricolan teosten imperatiivimuodot, ensisijaisesti monikon 2. persoonan muodot. Niissä on tunnuksena *kA*, hyvin harvoin *kO*, mutta persoonapäätteessä on vaihtelua, jota ortografian vakiintumattomuus vielä kirjavoi (ks. Leskinen 1970: 45).

Agricolan kielen imperatiivin monikon 2. persoonan suffiksikombinaation päätyypit ovat *-kAA*, *-kAAAt*, *-kAAAttA*, esimerkiksi *sanokaa*, *kysykää*, *sanokaat*, *kysykäät*, *sanokaatta*, *kysykäättä* (tai *kysykäätte*; vartaloltaan etuvokaalisten verbien loppuvokaalin yleistän esityksessäni ä:ksi). (Vokaalin pitkäksi ääntymisestä ks. Rapola 1933: 161 ja Leskinen, *ibid.*) Yleisin on Agricolan teoksissa *-kAAAt*-suffiksi, noin 73 prosenttia. *t*:tön *-kAA*-tyyppi, *sanokaa*, *kysykää*, on jonkin verran yleisempi (17 %) kuin vokaaliloppuinen *sanokaatta*, *kysykäättä* (9 %).

Agricolan kielelle on luonteenomaista, että imperatiivin monikon 2. persoonan eri suffiksivariantteja käytetään lähekkäisissä muodoissa, jopa samassa virkkeessä. Varianttien jakauma näyttää ensi lukemalla aivan summittaiselta. Pyrin osoittamaan, että *-kAA*, *-kAAAt*, *-kAAAttA* -vaihtelusta on löydettävissä säännönmukaisuuttakin. Suffiksityypin valintaan tai yleisyyteen näyttää vaikuttavan ainakin kaksi seikkaa: a) verbin vartalo ja b) tekstin tai suomennoksen ikä. Tavoitteenani on myös täydentää niitä havaintoja, joita on tehty Agricolan eri teosten välisistä eroista. Ortografiseen variaatioon en kiinnitä huomiota.

Agricolan teoksissa on imperatiivin monikon 2. persoonan muotoja kaikkiaan noin 2000. Kun jonkin morfologisen variantin taajuutta tarkastellaan tietyssä Agricolan teoksessa, on tiedettävä, kuinka paljon tutkittavia muotoja teoksessa kaikkiaan on. Esiintymien määrään vaikuttaa paitsi teoksen laajuus myös tekstin

kaikista *-kAAttA*-imperatiiveista 89 % (154 esiintymää 173:sta). Monet konsonantivartaloisista verbeistä ovat suurtaajuisia.

Vokaaliloppuinen *-kAAttA* on Agricolan teksteissä varsin yleinen *olla*-verbin ja kieltoverbin suffiksivarianttina: *olkaatta* 40, *älkäättä* 61 esiintymää. On syytä mainita, että kirjoitusasu *elkette* on voinut tarkoittaa ääntöasua *älkä(ä)ttä*, *älkä(ä)tte* tai myös *älkä(ä)t te*. Niitä viittä esiintymää, joissa pronomini *te* on kirjoitettu erilleen (*elket te*), en ole lukenut *-käättä*-tapauksiin.

Sellaisia esiintymiä, joissa suffiksikombinaatio *-kAAttA* liittyy yksitavuiseen vokaalivartaloon, ei ole paljon. Tämä johtuu osin itse verbien vähyydestä. Suhteellisesti vielä harvemmin, 11 esiintymää 699:stä, tämä suffiksivariantti liittyy kaksitavuiseen vokaalivartaloon. Monitavuuden vokaalivartalon jäljessä sitä ei ole koskaan.

Vartalon yksitavuisuus lisää loppuvokaalisen suffiksin käyttöä myös Agricolan imperatiivin monikon 1. persoonan muodoissa. Heikki Leskinen (1970: 40) on osoittanut, ettei loppuvokaalia muunlaisissa imperatiivin monikon 1. persoonan muodoissa tavatakaan. Vastaavanlaisia havaintoja on tehty yleensäkin Agricolan monikon 1. ja 2. persoonan päätteiden vokaaliloppuisuudesta sekä indikatiivin preesensin yksikön 3. persoonan *pi*-päätteisyydestä (Nikkilä 1985: 285–327; Kiuru 1988).

2.2. Teoksittaiset taajuuserot

Vanhimman kirjasuomen imperatiivin monikon 2. persoonan *-kAAttA*-suffiksikombinaatio osoittautuu väistyväksi variantiksi (ks. taulukkoa 3 s. 623).

Kieltoverbin imperatiivin monikon 2. persoonan muodot ovat Agricolan kaikissa teoksissa yleisimmin *älkäät*-tyyppiä (162 esiintymää), mutta *älkäättä*-imperatiivejakin on runsaasti (61). *Älkäättä* on kuitenkin erittäin harvinainen 1550-luvulla ilmestyneissä Vanhan testamentin suomennoksissa. Psaltnarissa ja Profeetoissa esiintymiä ei ole ollenkaan, ja Veisujenkin ainoa esiintymä periytyy Messukirjasta: (ME 117 >) WE 513 *Elkette pastotko* (Jes. 58:4). Messukirjasta kopioiduksi osoittautuu toinenkin Veisujen esiintymä: (ME 116 >) WE 635 *coconcutzukat Seurakunnat, cootkata Canssa* (Joel 2:16).

Olkaatta-imperatiiveja on Agricolan teksteissä kaikkiaan 40, mutta niitäkään ei ole hänen viimeisissä teoksissaan. Vain Profeetat-teoksen kieleltään poikkeavassa Mooseksen kirjojen jaksossa on esiintymä: NP 778 *olcatta pyhet* (3. Moos. 2:7). Sitaatti Uudesta testamentista sisältää *-kaatta*-imperatiivin myös Psaltnarin nimiölehden kääntöpuolella, Kustaa Vaasan vaakunan alla: PS 198 (< UB 605) *Olcatta Cunnialiset – – . Racastacat Welie. Pelielte Jumalata. cunnioittaca Kuningasta* (1. Piet. 2:17).

Agricolan Aapisessa, Käsikirjassa ja Messussa *-kAAttA*-imperatiivit ovat

suhteellisen yleisiä. Kun kyseessä on ehtoollisenasetussanat, lähetyskäsky, vihki-kaava tm. usein toistuva teksti, morfologinen vanhakantaisuus onkin ymmärrettävää. Näytteitä:

AK 13 *MEngette* wlgos caiken mailman / PI 189 *Mengette* sijs caikeen mailman (vrt. UA 109 *Menget* sijs wlgos ia opettaca caiki Canssa, Matt. 28:19, sekä UA 159 *Menget* caicken mailman, Mark. 16:15) / AK 16 *Ottaca, sökette*, teme on minun Rumin – – Sen *techkette* minun muistoxeni – – *Ottaca, iocatta* teste caiki – – Se *techkette* – – minun muistoxeni (vrt. UA 99 *Ottacat* – – *söket* – – *Jocat*; Matt. 26:26-27) / RK 86 *kysykette* wisusti lapsesta (Matt. 2:8; samoin UA 24) / KÄ 23 *pangata* wahua wsko ninen päle / 75 *andacata* se asia henen haltuunsa, ia *ottacata* henelte se hyuexi.

Uuden testamentin jälkipuoliskossa *-kAAttA*-imperatiivi on hiukan yleisempi kuin Uuden testamentin alkuosassa. Suurin osa esiintymistä on *olla*-verbin tai kieltoverbin imperatiiveja, mutta muidenkin verbien *-kAAttA*-muotoja on enemmän epistolateksteissä kuin evankeliumeissa. Kun *olla*-verbin ja kieltoverbin imperatiivit pidetään eri ryhmänä, korostuu *-kAAttA*-suffiksikombinaation harvinaisuus Uuden testamentin alkuosan teksteissä: Markuksen, Luukkaan ja Johanneksen evankeliumissa ja Apostolien teoissa on vain yksi esiintymä. Matteuksen evankeliumissa esiintymiä on seitsemän. Matteuksen kielen poikkeavuus on ehkä oire vanhakantaisuudesta. Johtuisiko se siitä, että Uuden testamentin suomentaminen on aloitettu Matteuksesta? – Näytteitä evankeliumi- ja epistolateksteistä:

UA 63 *Tocatta* minulle nee [!] tenne (Matt. 14:18) / 158 *sanocatta* henen Opetuslapsillens (Mark. 16:7) / 259 *Tutkicata* Ramatuita (Joh. 5:39) / 321 *Cwlcatta* hende caikis (Apt. 3:22) / UB 529 *paluelcata* toinen toistanna (Gal. 5:13).

Vokaaliin loppuvia imperatiivin monikon 2. persoonan suffiksikombinaatioita on odotuksenmukaisesti myös Agricolan ajalta säilyneissä käsikirjoituksissa. Leskisen mukaan (1970: 46) kaikki kolme edustustapaa ovat Westhin koodeksissa »likimain yhtä yleisiä». Iältäänhän käsikirjoitukset katsotaan Agricolan ensimmäisten käännösten aikaisiksi, ellei vanhemmiksi.

3. *-kAA*-suffiksinen imperatiivin monikon 2. persoona

3.1. Verbivartalon vaikutus

Sellaisia imperatiivin monikon 2. persoonan esiintymiä, joiden suffiksikombinaationa on *-kAA*, on Agricolan teksteissä yhteensä 335 (17 %). Yleensä Agricola käyttää *-kAA*-suffiksia *t*-loppuisten konsonantivartaloiden jäljessä sekä sellaisten

vokaalivartaloiden jäljessä, jotka ovat vähintään kaksitavuisia. Vokaalivartaloisia esiintymiä on yhteensä 176, *t*-vartaloisia 120. Yleisin *t*-vartaloisten verbien imperatiivityyppi Agricolalla on *-kAA*-suffiksinen, esimerkiksi *merkitkää*, *veisatkaa* (ei: *merkitkääät*, *veisatkaat*).

Konsonanttivartaloisia *-kAA*-imperatiiveja Agricolan teksteissä on vajaat 40; näiden joukossa on myös *älkää* ja *olkaa* (yht. 24 esiintymää). *-kAA*-suffiksin suhteellinen yleisyys *l*-vartaloisten verbien jäljessä johtuukin osin *olla*-verbin ja kieltoverbin yleisyydestä. Kun *l*:ään loppuva vartalo on kaksi- tai kolmitavuinen (*katsel-*, *koetel-*, *kysel-*, *muistel-*, *nuhdel-*, *palvel-*, *raadel-*, *riidel-*, *sovitel-*, *total-*, *varjel-*), on Agricolalla imperatiivisuffiksina kyllä yleensä *-kAA*t.

Kun verbin vartalo päättyy nasaaliin tai spiranttiin, on imperatiivin monikon 2. persoonan päätteeksi harvoin pelkkä *-kAA*; tosin verbejäkin on vain muutama. Näytteitä:

UB 559 nin mös tekin *techkä* (Kol. 3:13; huom. persoonapronomini verbin edellä) / PI 184 Menge Ja iulgistaca minun welijleni (vrt. UA 108 *Menget* ja ilmoittacat minun welgilleni; Matt. 28:10).

Vokaalivartalon jälkeisen *-kAA*-suffiksin taajuuteen näyttää vaikuttavan tavujen määrä, mutta ei edeltävän tavun painollisuus: pääpainollisen ja painottoman vartaloaineksen jälkeisen *-kAA*-suffiksin taajuus on samanlaista, mutta monitavuisen vokaalivartalon jäljessä variantin suhteellinen osuus kasvaa. Sekä yksittä kaksitavuisen vokaalivartalon jäljessä suffiksivariantti on harvoin *-kAA*-tyyppiä; monitavuisen vokaalivartalon jäljessä tämä suffiksikombinaatio on yleisempi, 35 % esiintymistä (ks. taulukoita 1 ja 2 s. 623).

3.2. Teoksittaiset taajuuserot

Monikon 2. persoonan *-kAA*-suffiksia imperatiiveja on Agricolan kaikissa teoksissa (ks. taulukkoa 3). Abckiriassa niiden osuus on suhteellisen runsas, samoin Uuden testamentin jälkiosassa (120 esiintymää 472:sta). Evankeliumien väliset erot ovat suurehkot: Matteuksen evankeliumissa monikon 2. persoonan imperatiiveista vain 8 % on *t*:töntä *-kAA*-tyyppiä, kun taas Johanneksen evankeliumissa lähes kolmannes (29 %).

Olkaa-muodon harvinaisuus Uudessa testamentissa saattaa selittyä siten, että *olkaa* on tajuttu julkaistavaan Raamatun käännökseen huonommin soveltuvaksi kuin *olkaat*. *Olkaa* on ollut puhekielen variantti, joka on poikennut liikaa kirjoitetun kielen aiemmasta *olkaatta*-tyypistä.

Nykykielen mukaisia *olkaa* ja *älkää olko* -imperatiiveja on vähän ja kiinnostavasti perättäisissä jakeissa:

UA 35 *Elke olco* paliopuhuuaiset – – *elke olko* heidhen caltaisens (Matt. 6:7–8) / 36 *elke nin olko* Suruliset (Matt. 6:16) / UB 447 *Olca* palauat Hengese – – *Olca* toiuosa iloiset – – *Olca* alati rucouxisa (Room. 12:12) / 518 *Olca* teudheliset – – *Olca* yximielliset, *Olca* rauhaliset (2. Kor. 13:11).

Psalttarin *älkää*-esiintymät eivät ole peräisin Rukouskirjan psalmeista: PS 218 *elke synditehckö* (Ps. 4:5) / 318 *elke nin kerskaco* (Ps. 75:5). Mutta joskus Rukouskirjan version vaikutus näyttää selvältä: RK 202 > PS 256 *Tulcat tenne lapset, cwlka minua* (Ps. 34:12).

Psalttarissa onkin *-kAA*-imperatiiveja hieman runsaammin (13 %) kuin Veisuissa ja Profeetoissa (7 %). Kaikkiaan voi kuitenkin sanoa, että *-kAA*-suffiksin käyttö riippuu ensisijaisesti verbin vartalosta. Välillisesti vaikuttaa se, että *-kAA*-suffiksinen imperatiivi on Agricolan 1550-luvun julkaisuissa melkein syrjäyttänyt muut.

4. *-kAA*-suffiksinen imperatiivin monikon 2. persoona

4.1. Verbivartalon vaikutus

Noin 1400 (73 %) Agricolan teosten imperatiivin monikon 2. persoonan esiintymistä on *-kAA*-suffiksia. *-kAA* on varianteista yleisin vokaalivartaloiden ja myös kaikkien muiden konsonanttivartaloiden paitsi *t*-loppuisten jäljessä. Vokaalivartaloisia *-kAA*-imperatiiveja on yli 800, konsonanttivartaloisia lähes 600.

Se konsonanttivartalo, johon imperatiivin monikon 2. persoonassa liittyy päätevariantti *-kAA*, on yleensä (84 %) yksitavuinen. Tämä johtuu yksitavuisen konsonanttivartalon yleisyydestä.

4.2. Teoksittaiset taajuuserot

Agricolan teosten imperatiivin monikon 2. persoonan yleisin suffiksivariantti *-kAA* on erityisen tavallinen 1550-luvun kirjoissa (PS, WE, NP; ks. taulukkoa 3). Sen sijaan esimerkiksi Käsikirjassa *-kAA*-tyypin prosenttinen osuus jää alle 50:n.

Pääsyinä *-kAA*-variantin yleistymiseen pidän a) vanhan *-kAA*-suffiksityypin syrjäytymistä ja b) *-kAA*-tyypin käyttöä supistuma- ja muiden *t*-vartaloisten verbien *t*-ttömien vartaloiden jäljessä (esim. *veisakaat*, *siunakaat*), jotka ovat 1550-luvun Vanhan testamentin käännöksissä yleisiä. – Teosten välisiin taajuuseroihin ovat osin syynä sellaisten yleisten verbien kuin *olla*-verbin ja kieltoverbin esiintymämäärien erot: esimerkiksi Rukouskirjassa *älkäät* esiintyy kerran ja *olkaat* kahdesti, kun taas Uuden testamentin jälkiosassa on 20 *olkaat*-tapausta ja 54 *älkäät*-esiintymää.

Uuden testamentin jälkiosassa *-kAAt*-imperatiiveja on suhteellisesti vähemmän kuin evankeliumiteksteissä (58 % ja 73 %).

5. *-kOOt*-suffiksinen imperatiivin monikon 2. persoona

Psalttarissa (PS 279) ja Veisuissa on yhteensä kolme *kO*-tunnuksista imperatiivimuotoa, jotka tekstiyhteys osoittaa monikon 2. persoonan muodoiksi. Esimerkiksi: WE 476 *Paatucot* ja *olcot* tyhmetyt, Soghaiska teiten, ia tulcat iuoxin (Jes. 29:9; vrt. 1642 R *WIipykät* ja *ihmetelkät*, *eläkät* *hecumas* ja *juopucac*).

Vokaaliloppuisia *-kOOttA*-suffiksikombinaatioita Agricolan teksteissä ei sentään ole (vrt. Westhin koodeksin *elköttä* ja Upsalan evankeliumikirjan *pangotta*, *älköttä*; Leskinen 1970: 61).

6. *-kAAt*-suffiksinen imperatiivin monikon 3. persoona

Imperatiivin 3. persoonassa Agricola yleensä käyttää samaa yksikkömuotoa sekä yksiköllisen että monikollisen subjektin yhteydessä (Leskinen 1970: 52). Sellaisia *kA*-tunnuksisia imperatiivin 3. persoonan esiintymiä, missä monikkous on ilmaistu verbissäkin, on Agricolalla nelisenkymmentä.

Kun imperatiivin suffiksikombinaatio on *-kAAt*, persoona voi siis olla monikon 2. tai 3:s. Lauseyhteydestä selviää, kumpi on kyseessä. Persoonien välinen ero ilmenee ortografiassa siten, että monikon 2. persoonan muodoissa suffiksi on yleensä kirjoitettu yhdellä vokaalimerkillä kun taas 3. persoonan imperatiiveissa kahdella; poikkeuksia on tosin melkoisesti (ks. Leskinen 1970: 52). Kaksikirjaimisuus 3. persoonan muodossa selittyy kehityshistoriasta. Agricolallakin on sellaisia suffiksivariantteja, missä vokaalienvälinen *h* on säilynyt:

RK 274 *Mutta ne Jumalattomat – – nuckukahat heluetis* (Ps. 31:8) / 281 *Iloitkahat* ja *remuïtkahat*, *ne iotca* (Ps. 35:27; vrt. PS 259 *Iloitkat* ja *riemuïtkat iotca*) / 222 *Culcoises* ja *Candelehes leikitkehet* henelle (Ps. 149:3).

-kAAt-suffiksisia 3. persoonan imperatiiveja on eniten Agricolan Vanhan testamentin suomennoksissa, sekä Rukouskirjassa että Psalttarissa ja Veisuissa. Uuden testamentin evankeliumi- ja epistolateksteissä esiintymät ovat harvinaisia. Käsi- ja vihkikaavan petiitillä painetussa ohjetekstissä on yksi esiintymä: KÄ 21 *Sitte callistacac pääns ycteen* 'sitten kumartakoot päänsä yhteen'.

7. Imperatiivimuotojen outo vokaalivartalo

Agricolan teksteissä on *t*-vartaloisten verbien, mm. supistumaverbien, imperatiivin monikon 2. persoonan muodoissa myös sellaisia, joiden vartalosta loppu-*t* puuttuu, esimerkiksi *lainacat*, *weisacat*. Samaa *t*:töntä vartaloa esiintyy myös imperatiivin 3. persoonan muodoissa, esimerkiksi *iloikaan*, *pauhacan*. Imperatiivin monikon 1. persoonassa ja kielteisessä imperatiivissa *t*:tön vartalotyyppi on selvästi harvinaisen.

Tarkastelen seuraavassa ensisijaisesti imperatiivin monikon 2. persoonan ja yksikön tai monikon 3. persoonan sellaisia esiintymiä, joissa on tämä outo vokaalivartalo. Onko *lainakaat*, *veisakaat* -imperatiiveja Agricolan kaikissa teoksissa?

7.1. Teoksittaiset taajuuserot

Agricolan Rukouskirjassa on runsaammin *veisatkaa*- kuin *veisakaat*-tyyppisiä imperatiiveja, mutta aivan lähekkäin saattaa olla kumpiakkin. Esiintymät ovat lähes kaikki Vanhan testamentin suomennoksissa. Näytteitä:

RK 235 *RVpekat* Herralle leickitzemen Culkuisilla, Ja *weisacat* Herralle - - *Weisakat* henelle wsi Laulu, *Remukat* (Juudit 16:2–3) / 239 (> WE 474) *Awacat* portit (Jes. 26:2) / 258 Nin minun wiholisen *waijwacan* minun Sieluani (Ps. 7:6) / 278 minun Sielun *iloikan* HERRASA (Ps. 35:9) / 336 *Palacat* minun tygen (Jes. 45:22) / 606 (ots.) Nein *Manakan* Pappi Canssa – – Rucolemahan / 722 Sinun ansios – – minun *holhokan*.

Käsikirjan ja Messun *t*-vartaloisten verbien, yleensä supistumaverbien, 3. persoonan imperatiiveissa verbivartalo on aina *t*-loppuinen ja monikon 2. persoonassakin *t*:ttömyys on hyvin harvinaista; esiintymiä on kummassakin kirjassa vain yksi. Huomattakoon, että teksti on Vanhaa testamenttia. Näytteet:

KÄ 47 (> WE 476) Yleshreitkä ia *kerskacat* teiten (Jes. 26:19; vrt. RK 242 Herätke, ia *kerskatca*) / ME 112 (> WE 483) Puhucac iloisast – – ia *sarnacat* henelle (Jes. 40:2).

Agricolan Uudessa testamentissa imperatiivin 3. persoonan muodot säilyvät poikkeuksetta *t*-vartaloisina. Mutta imperatiivin monikon 2. persoonan muodoissa on vokaalivartaloisia esiintymiä melko runsaasti (verbeistä *holhota*, *kerrata*, *kerskata*, *lainata*, *manata*, *perata*, *riemuita*, *seurata*, *siunata* ja *vastata*). Näytteitä:

UA 33 *Hyuestisiughnacat* nijte (Matt. 5:44) / 226 *wastaca* minu (Luuk. 20:4) / UB 449 *holhocat* Rumistan (Room. 13:14) / 551 *Seuracat* minua (Fil. 3:17) / 574 *manacat* hende (2. Tess. 3:15) / 609 *caitzecat* se Christusen lauma (1. Piet. 5; vrt. 1642 R *caitcat*).

Uuden testamentin jälkiosassa on vokaalivartalotapauksia suhteellisesti enemmän kuin alkuosassa. Joukossa on myös imperatiivin monikon 1. persoonan ja kielteisen imperatiivin esiintymiä:

UB 655 Nin *wffracam* sis nyt aina Jumalalle (Hepr. 13:15) / 663 elket *kerskaco* (Jaak. 3:14) / 664 *percacat* teiden sydhemenne (Jaak. 4:8) / 707 *kerdhacat* henelle *caxikerdhaset* (Ilm. 18:6).

Esiintymiä on juuri niissä epistolateksteissä (Heprealaiskirje, Jaakobin ja Juudaksen kirjeet sekä Ilmestyskirja), joiden kielessä on havaittu muitakin poikkeamia (Nikkilä 1985; Kiuru 1988: 36; ks. myös Tarkiainen – Tarkiainen 1985: 190).

Psalttarissa ovat yleisimpiä sellaiset *t*-vartaloisten verbien imperatiivit, joissa vartalon loppu-*t* on säilynyt. Mutta ei vokaalivartalokaan ole kovin harvinainen. Sitä on pari kertaa käytetty myös imperatiivin monikon 1. persoonassa ja kielteisessä imperatiivissa. Näytteitä:

PS 218 *Wffracat* vanhurskautta (Ps. 4:6) / 221 Nin minun Wiholisen *wainocan* minun Sieluani (Ps. 7:6; huom. 1642 R *wainockan*) / 257 HERRAN Engeli *poissyseköön* heite (Ps. 35:5) / 301 Caiki Maa – – *kijostweisakan* sinun Nimees (Ps. 66:4) 303 *Weisacat* Jumalalle, *Kijostweisatka* henen Nimellens (Ps. 68:5) / 318 *elke kerskaco* (Ps. 75:5) / 351 *weisacam* HERRALLE, ia iloikam – – henelle riemuitkam (Ps. 95:1, 2) / 352 Menget caikeen Mailmaan, ia *sarnacat* Euangelium caikille Loodhuille (Ps. 96, summ.; vrt. UA 159 Menget caicken mailman, ia *sarnatka* Euangeliumi caikille lodhuille) / 353 Maa *iloikaan*, Meri *pauhacan* (Ps. 96:11) / 373 *wffracan* Kijtoswffri (Ps. 107:22) / 387 *Auacat* minulle ne – – Portit (Ps. 118:19) / 399 *Poickecat* minusta te Pahanelkiset (Ps. 119:115).

Agricolan kahdessa viimeisessä teoksessa muodostamistapa on vakiintunut: *t*:hen loppuvan vartalon asemesta imperatiivin monikon 2. persoonan muodoissa on lähes poikkeuksetta vokaalivartalo. Näytteitä:

WE 446 *Lackacat* teiden swrest Kerskamisest (1. Sam. 2:3) / 635 *Leickacat* teiden sydhemen – – ia *palaiakat* teiden HERRAN Jumalan tyge (Joel 2:13) / 639 *Paiskacat* wicattella (Joel 3:13) / 648 *prucakat* (Aam. 4:4) / NP 731 Woi, woi *Paecat* vlos (Sak. 2:6).

Veisuissa ja Profeetoissa on vain kaksi *t*-vartaloista esiintymää:

WE 467 *paetkat* quitengin – – Hangicat teiten, ia *paetkat* (Jes. 8:9-10) / NP 738 Oikein *Domitkat* (Sak. 7).

Imperatiivin monikon 1. persoonan sekä yksikön ja monikon 3. persoonan muodoissa ja kielteisissä imperatiiveissa vartalo on konsonanttiloppuinen myös Agricolan viimeisissä teoksissa. Poikkeuksia on, mutta ne ovat harvinaisia:

WE 438 (tervehdysruno) Jonga Ände Me Nyt *cwlekam* / 538 ioca henens kers-

kata *tacto*, Se *kerskacan* (Jer. 9:24) / 699 *Waickenecan* caiki Mailma (Hab. 3:20; 1642 R *waiketcon*) / 790 Se pyhen hengen vaikutos *auacon* meille – – ymmerdhyxen.

7.2. Pohdiskelua

Edellä olevista näytteistä käy ilmi, että varsinkin Agricolan Vanhan testamentin suomennoksissa ja Uuden testamentin loppuosan teksteissä on imperatiivimuotoja, joissa näyttää käytetyn vokaalivartaloa sellaisista verbeistä, joita tavallisesti pidetään kaksivartaloisina. Muun muassa supistumaverbejä on taivutettu yksivartaloisten verbien tapaan.

Olisiko mahdollista, että *t*:ttömissä tapauksissa ilmenisikin morfeemirajaisen *tk*-yhtymän assimilaatio *kk*:ksi?

Länsimurteinen *kk* (esim. Kettunen 1940: kartta 7) saattaa korvata *tk*-yhtymän vanhimmassa kirjasuomessa. Mutta, kuten Martti Rapola on todennut (1933: 178–179), *tk*:llisiä muotoja on jo vanhimmasta kirjallisuudesta alkaen enemmän kuin assimiloituneita, ja »vähitellen merkit tästä puhekielisestä piirteestä häviävät» (Rapola 1966: 180).

Yleensä *tk*-yhtymän assimilaatiota *kk*:ksi on Agricolan teosten kielessä suhteellisen vähän. Assimiloitumattomia ovat muun muassa kaikki *kin*- ja *kA*-liitteiset *t*-loppuiset muodot sekä kaikki *kO*-liitteiset monikon 3. persoonan muodot (Lievonen 1985: 40, 64; Kiuru 1992: 69). Supistumaverbin kielteisessä imperatiivissa assimilaatio joskus esiintyy (WE 665 Elket *Hoaco*; Jaak. 5:9 / NP 741 Elket *pelieckö*; Sak. 8:15). Osin *tk*:n assimiloituminen on Agricolan teksteissä morfologisehtoista. Eniten assimilaatiotapauksia on sellaisissa yksikön 2. persoonan verbinmuodoissa, joihin liittyy kysyvä *kO*-partikkeli. Ortografia horjuu, mutta merkintä on näissä kuitenkin selvästi harvemmin *ck*:llinen kuin *c*:llinen tai *k*:llinen (näytteitä Kiuru 1992: 71–72). Geminaattaääntämystä ei voi pitää varmana.

Ortografian vakiintumattomuuden vuoksi on pidettävä mahdollisena sitäkin, että Agricolan *lainacat*, *weisacat* ovat ääntyneet geminaatta-*k*:llisina, jolloin kyseessä olisi *tk*-yhtymän assimilaatio. Tätä selitystä horjuttaa kuitenkin se, että astevaihtelun alaiset verbivartalot ovat vahva-asteisia, esimerkiksi *lackacat*, *leickacat*, *percacat*, *poickecat*, *rvpekat*, *waickenecat*. Heikkoasteisuus on poikkeuksellista: NP 731 *Paecat*.

Oudoista vokaalivartaloisista imperatiivimuodoista paljastuu se tärkeä seikka, että Agricolan tekstien morfologista variaatiota voivat lisätä myös sellaiset kielen piirteet, joilla on melko ahdasalainen murretausta. Uteliaisuutta herättääkin esiintymien yleisyys Agricolan viimeisissä julkaisuissa.

Agricolan Rukouskirjassa vaihtelu on paljastavasti vapaata. Agricolan tunte-

missa suomen murteissa on arvattavasti ollut kumpaakin tyyppiä.

Vartaloltaan *t*:ttömissä imperatiiveissa on monikon 2. persoonassa suffiksivarianttina *t*-loppuinen *-kAAt*, odotuksenmukaisesti. Agricola käyttää *-kAA*-varianttia *t*-vartaloisten verbien imperatiivin monikon 2. persoonassa (ks. taulukkoa 2), mutta vartalohan ei nyt olekaan *t*-loppuinen.

Agricolan viimeisten teosten imperatiivin monikon 2. persoonan muodoissa yleistyy sekä vokaalivartalaisuus että *-kAAt*-suffiksisuus. Nämä morfologian piirteet liittyvät luontevasti toisiinsa. Vartalon loppu-*t*:n puuttuminen poistaa esteen käyttää *t*:llistä *-kAAt*-suffiksia. Sääntönä näyttää olleen, että yksi *t* riittää: joko vartalon lopussa tai persoonapäätteessä. Ratkaisu vaikuttaa tietoiselta, samanlaiselta kuin esimerkiksi siirtyminen kieltoverbin *evät*-tyyppiin, joka myös tulee yksinomaiseksi Agricolan viimeisissä teoksissa (viimeksi Savijärvi 1988: 76).

Tarkasteluni osoittaa, että Agricolan imperatiivimuotojen variaatiossa on löydettävissä jonkinvertaista säännönmukaisuutta, osin verbin vartalotyyppiin, osin suomennostekstin ikään liittyvää. Jotain eroa näyttää olevan Vanhan testamentin ja Uuden testamentin suomennostekstien välillä ja myös Uuden testamentin osien välillä. Kokonaiskuva Agricolan imperatiivimuotojen variaatiosta on syytä pitää entisellään: morfologinen vaihtelu on kirjakielen tälle vaiheelle ominaista.

8. Imperatiivin monikon 2. persoona vuoden 1642 Raamatussa

Vuoden 1642 Raamatun kielessä yksi- ja kaksivartaloisten verbien raja selkiintyy. Agricolan teksteissäkin melko harvinaiset imperatiivien sekaantumamuodot vaihtuvat vuoden 1642 Raamatussa konsonanttivartaloiksi muodoiksi, esimerkiksi *awatcat*, *eritkät*, *caitcat*, *caupitcat*, *lainatcat*, *lacetcat*, *langetcat*, *leicatcat*, *lewät-kät*, *luwatcat*, *maatcat*, *paiscatcat*, *paratcat*, *peljätkät*, *peratcat*, *poiketcat*, *riemuitcat*, *ruwetcat*, *saarnatcat*, *seuratcat*, *sysätkät*, *tietkät*, *waiketcat*, *wartioitcat*, *wihatcat*. Vain ani harvoin on Raamatun supistumaverbin imperatiiviin jäänyt *t*:tön vartalo: *mestacat* (Luuk. 19:27), *wastacat* (Mark. 11:29, 30). Vanhan testamentin puolelta löytyi pari sellaista tapausta, joissa ilmenee *tk*:n assimilaatio: *murhackat* (2. Kun. 10:25), *leicackat* (2. Kun. 19:29).

Raamattu vakiinnutti myös sen imperatiivin monikon 2. persoonan suffiksikombinaation, johon Agricola oli siirtynyt viimeisissä teoksissaan, *t*:hen loppuvan *-cat*, *-kät* -tyypin. Poikkeukset ovat Raamatussa harvinaisia (Leskinen 1970: 48), esimerkiksi *seuratca*, (Matt. 4:19), *rucoelca*, *uhratca* (2. Kun. 17:36), *olca* (Ps. 32:11), *palwelca* (1. Sam. 12:24), *cuulcas* (Jes. 47:13). Suurinta muutosta Agricolan tekstien kirjavuuteen merkitsi Raamatun johdonmukainen ortografia.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- Agricolan kielen atk-tekstitiedosto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
Mikael Agricolan Teokset I–III. Faksimilepainos. Porvoo 1931.
- AGRICOLA, MIKAEL Abckiria. Näköispainos Mikael Agricolan Abckirian eri painosten säilyneistä katkelmista. Esittelyn kirjoittanut AARNI PENTTILÄ. Helsinki 1971.
- Vuoden 1642 Biblian atk-tekstitiedosto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
1642 R = Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi. Stockholmis, Anno 1642. (Näköispainos. Porvoo 1971.)
- Index Agricolaensis I–II. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Toim. ESKO KOIVUSALO, IRENE HELLEMAA, ANJA LEHTIMÄKI, RIITTA SUHONEN. Helsinki 1980.
- KETTUNEN, LAURI 1940: Suomen murteet III A. Murrekartasto. SKST 188.
- KIURU, SILVA 1988: Agricola *tulepi*, ios henen *tule*. Ind. preesensin yks. 3. persoonan muodot Mikael Agricolan kielessä. Kieli 3. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1992: Mikael Agricolan kielen puhekielisyyksistä. Fenno-Ugrica Suecana 11. Stockholm.
- LESKINEN, HEIKKI 1970: Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä. I. Suomi 115:2. Helsinki.
- LIEVONEN, MAURI 1985: Mikael Agricolan teosten liitepartikkelit. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- NIKKILÄ, OSMO 1985: Apokope und altes Schriftfinnisch. Zur Geschichte der *i*-Apokope des Finnischen. Groningen.
- NS = Nykysuomen sanakirja I–VI. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Porvoo 1951–1961.
- RAPOLA, MARTTI 1933: Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin. I. SKST 197.
————— 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1988: Agricolan kieltolause. Mikael Agricolan kieli. Toim. ESKO KOIVUSALO. Juva.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
- TARKIAINEN, VILJO – TARKIAINEN, KARI 1985: Mikael Agricola Suomen uskonpuhdistaja. Keuruu.

Agricolan imperatiivimuotojen vaihtelu

TAULUKOT

Taulukko 1. Vokaalivartaloisten verbien imperatiivin monikon 2. persoonan suffiksit Agricolan teksteissä.

tunnus + päätte	V o k a a l i v a r t a l o					
	yksitav.		kaksitav.		monitav.	
	N	%	N	%	N	%
<i>-kAA</i>	7	11	78	11	91	35
<i>-kAAAt</i>	50	81	610	87	169	65
<i>-kAAAttA</i>	5	9	11	1	–	–
yht.	62		699		260	

Taulukko 2. Konsonanttivartaloisten verbien imperatiivin monikon 2. persoonan suffiksit Agricolan teksteissä.

tunnus + päätte	K o n s o n a n t t i v a r t a l o									
	<i>t</i> -vart.		<i>l</i> -vart.		<i>n</i> -vart.		<i>h</i> -vart.		<i>s</i> -vart.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>-kAA</i>	120	66	35	7	1	1	1	1	2	11
<i>-kAAAt</i>	56	30	385	73	76	85	40	59	15	83
<i>-kAAAttA</i>	7	4	109	21	12	14	27	40	1	6
yht.	183		529		89		68		18	

Taulukko 3. Imperatiivin monikon 2. persoonan suffiksivarianttien prosenttiset osuudet Agricolan teksteissä.

	AK	RA/RB	Mt	Mk	Lk	Jh	At	UB	KÄ	ME	PI	PS	WE+NP
<i>-kAA</i>	46	26/8	8	17	16	29	21	25	24	10	29	13	7
<i>-kAAAt</i>	8	69/60	77	76	74	70	72	58	46	77	60	87	92
<i>-kAAAttA</i>	46	5/31	15	6	10	2	6	17	29	13	11	0	1

Variation in Agricola's use of the imperative

SILVA KIURU

The article discusses the morphological variation in Michael Agricola's use of the 2nd p. pl. imperative. Agricola's works (1543–1552) contain a total of about 2000 such forms. The suffix combination is either *-kAAAt* (c. 73%), *-kAA* (17%) or *-kAAttA* (9%). Their variation and distribution seem to depend on two factors: (a) verb stem, and (b) date of translation.

The analysis classifies the instances as vowel stem (with one, two or three syllables) or consonant stem; the *t*-stem examples form a class of their own within the latter category.

The use of the vowel-final suffix combination *-kAAttA* is favoured by monosyllabic stems, which account for 89% of the instances in this group. Agricola's language in general favours longer suffix variants for shorter stems.

The *-kAAttA* variant proved to decrease in frequency with time. The form *älkäättä* 'do not', for example, is rare in translations of the Old Testament in the 1550s, and entirely absent in the translations of the Psalter and the Prophets. The form *olkaatta* 'be' is also absent in Agricola's last works.

In his *Abckiria*, *Käsikirja* and *Messu*, *-kAAttA* imperative are relatively frequent. In repetitive texts such as the Last Supper («Take, eat...»), Christ's exhortation to the disciples to go and teach all nations, the marriage ceremony and the like, this morphological conservatism is understandable. Its frequency in Matthew's Gospel may be because this was the first book of the Bible to be translated.

When the verb stem ends in *-t*, Agricola rarely uses an imperative suffix that also ends in *-t*. For example, *merkitkää*, *veisatkaa* are more common than *merkitkääät*, *veisatkaaät*. When the stem ends in a nasal or spirant, on the other hand, the *-kAA* variant is extremely rare and *-kAAAt* frequent.

In the works that Agricola published in the 1550s the *-kAAAt* suffix form has almost displaced the others. It becomes the most frequent form both for vowel stems and for

consonant stems, except those in *-t*. The reasons for the spread of the *-kAAAt* form seem to be (a) the loss of the old type *-kAAttA*, and (b) the use of *-kAAAt* with *t*-stem verbs in forms where the *t* itself has been dropped.

Particularly in Agricola's Old Testament translations and the later books of the New Testament, there are imperative forms where a vowel stem is used for verbs which are normally considered to be double-stem verbs. Contraction verbs are inflected like single-stem verbs, e.g. *lainacat*, *weisacat*.

In *t*-less stems the *tk* cluster may have become *kk* by assimilation. This assimilation, a particular characteristic of western dialects, is not common in Agricola's texts, however. A further doubt is raised by the fact that there is no sign of a geminate pronunciation at the border between stem and suffix combination. The decisive argument here is that verb stems subject to consonant gradation receive the strong grade, as in *lackacat*, *leickacat*, *percacat*, *poickecat*, *rvpekat*, *waickenecat*. These imperative forms reveal the important fact that the morphological variation in Agricola's texts may also be increased by linguistic features with fairly restricted dialectal origins. It is curious that these are so frequent in Agricola's later works.

In his Prayer Book the variation is free. In the Finnish which Agricola heard and used, presumably both forms were current, both *veisatkaa(t)* and *veisakaa(t)*.

The 2nd p. pl. imperative forms in Agricola's last works show an increasing use of vowel stems and the *-kAAAt* suffix. These two morphological features are naturally related: the dropping of the final *t* from the stem has removed the constraint on using a suffix with a *t*. It seems to have become the rule that one *t* was sufficient: either at the end of the stem or on the personal suffix. The solution appears to have been a deliberate one.